

ХАЙКА ЗА ВЪЛЦИ

СТОЯН ИЛИЕВ

Романът „Хайка за вълци“ се посрещна като събитие в съвременната ни литература. Причината са освен големите му художествени достойнства и това, че ние в една или друга форма сме съвременници на описваната епоха, били сме свидетели на драмата, която преживяват и неговите герои. Затова напълно разбираема е радостта, която изпитва Серафим Северняк, че „...най-сетне в нашата художествена литература се попълни едно крещящо празно квадратче от Менделеевата таблица на художествени стойности!... Защото това е един *епос*, подчертавам това, преживян и изстрадан и защитен със средствата на пластичното слово блестящо“.

Наистина гладът за сериозни и значителни произведения, посветени на съвременната тема, е голям, той дори стана болезнен; ние отдавна очаквахме да се появи нещо, което, ако не напълно, поне отчасти да запълни тази празнота и романът на Ивайло Петров идва да отговори на тази духовна потребност. Затова той беше приет от критици от различни поколения съвсем спонтанно и с възторг. Акад. Пантелей Зарев го нарече „забележително произведение“ и посочи много аргументи за това си определение — като се започне с професионалното умение на писателя и се свърши с историческата правдивост на романа.

Вече се появиха редица статии, чиито автори изясняват смисъла и значението на романа. Съвсем естествено е едни да са по-възторжени, други — по-сдържани и критични. В статията си „Да се помни и да се знае...“ Тончо Жечев, един от тези, които възторжено приеха романа, пише: „Много пъти съм слушал от Ивайло Петров, че неговата мечта е да напише документална книга за кооперирането. Той постигна и надмина своята мечта. Самият роман „Хайка за вълци“ е документ, той мирише на истина, от него се разнася целебният дъх на истината, която го свързва с най-силната и очевидно неунищожима традиция в нашата литература — летописната. И заедно с това романът е нещо повече от документална книга, той е разгърната метафора, израснала върху буквална истина, осезаемо и внушително възкресила преобръщането на цяла една вселена, изкореняването на гора, посаждането на нова, разплитането на проклети възли и завързването на нови, цял един свят, в който сме живели, дишали, работили, мъчили и радвали, свят, пред очите ни превърнал се в история, за която се намери кой да разкаже, за да се помни и знае...“

На друго място Тончо Жечев говори, че това е „роман за нравствените последици на един огромен, неизбежен съвременен процес на ликвидация на класическото село, на типа човек, свързан със земята, драматичното превръщане на стопанина в работник, края, затихването на вековното напрежение между световния град и световното село, пълната победа на първото над второто, рекалитулация на победата и жертвата...“

Чавдар Добрев също прие романа на Ивайло Петров с възторг и също го нарече „явление в българската литература“. Според него този роман е „неповторим като история на българското общество“, в него се „възстановява на завидно равнище прав-

дата на човешкия характер в прозата, на реалистичното изображение на средата в нейната не само конкретно-битова, но и временна динамика“. Чавдар Добрев обръща специално внимание на галерията от образи в романа: „драматични и комедийни, трагично обогрени и героично засияли, саркастично моделирани и поетически обогрени“. Едно от основните достойнства на романа той вижда в това, че Ивайло Петров като голям майстор не само „обособява, но и слива равнищата на националното и общочовешкото, на индивидуалното и колективното, на сетивно-конкретното и философски извисеното. . .“

Пенчо Данчев, който е по-сдържан в цялостната си оценка на романа, подчертава, че Ивайло Петров е голям познавач на българското село: „Още в началото на романа се убеждаваме, че Ивайло Петров днес няма спьрник в художественото пре-сздаване на образи и сцени от селския живот, особено на оня бит, който бързо минава в историята. Забележително е майсторството му да характеризира героите си чрез речта и тук той творчески следва една линия, която винаги ще ни е скъпа — завещаното от Йовков, Елин Пелин и най-хубавото от Каравелов.“

Трябва да бъдем справедливи — до излизането на романа „Хайка за вълци“ Ивайло Петров е писател, когото винаги са забелязвали и ценели като сладкодумен разказвач, но не може да се каже, че заемаше едно от първите места в нашата съвременна белетристика. Още с появяването на „Нонкината любов“ той стана много популярен сред широката читателска публика, неговите книги бързо се разпродаваха, но все пак известността му оставаше някак в сянката на по-големите. Наистина след излизането на романа му „Мъртво вълнение“, а след това на книгата с разкази „Малки илюзии“ и повестта „Преди да се родя и след това“, той решително се придвижи напред, но все пак си оставаше спорен автор. Едва след излизането на „Хайка за вълци“ той като Байрон се събуди знаменит, започнаха да му оказват висока чест, той се превърна в обединителен център на и нашата критическа мисъл, за романа му съвсем спонтанно възникна дискусия в „Литературен фронт“, в анкети с читателите се оказва, че е един от най-четените български писатели.

Несъмнено Ивайло Петров непрекъснато е усъвършенствувал своето майсторство, обогатявал е изобразителните си средства, задълбочавал е и разширявал художествените си интереси. В „Хайка за вълци“ той вече се представя като опитен майстор, който добре знае към какво трябва да се стреми и как да го постигне.

Сега, като имаме предвид цялостното развитие на Ивайло Петров като белетрист, можем със сигурност да кажем, че той нямаше как да не създаде „Хайка за вълци“. Самото движение на живота, проблемите, възникнали във връзка с преобразяването на нашето село, не можеха да не родят подобен роман, който да отговори на тази потребност. На миграционните процеси бяха посветени редица произведения на Йордан Радичков, Дико Фучеджиев, Георги Мишев, Васил Попов, Димитър Вълев. С „Хайка за вълци“ Ивайло Петров продължи и задълбочи тази традиция в нашата литература и доведе развитието на романа до предели, които отговарят на мащабите на историческата действителност.

Никак не е случайно, че излизането на романа на Ивайло Петров съвпада с подема на т. нар. селска проза в Съветския съюз. Борбата между силите на паметта срещу силите на забравата се превърна в централен драматичен възел на общественото съзнание през последните години. Теми, които до неотдавна се намираха под своето рода „табу“, намериха отражение в такива произведения като „Навечерие“ на Василий Белов, „Мъже и жени“ на Борис Можаяев, „Долове“ на Сергей Антонов „Изкопът“ на Андрей Платонов (създадена през 1930 г.). В тези произведения става дума за „разулчаването“, за селските бунтове, за първите крачки на колективизацията, която определя съдбата на съветското село през следващите десетилетия. По думите на Сталин през този период селяните влизат в колхоза не на отделни групи, а „по цели села, райони, области“. Както изтъква авторката на едно интервю със съветския писател Сергей Антонов, Олга Мартиненко, в тези произведения: „Литературата. . . дава предметен урок на историците „за правото на паметта“ да разорава недокоснатата от

тях целина, защото следва завета на Твардовски: „Който крие ревниво миналото, той едва ли е в крак с бъдещето. . .“

Както ще видим по-нататък, проблемите, които поставя Ивайло Петров в романа „Хайка за вълци“, се оказват актуални и за съветската „селска проза“. В споменатото интервю Сергей Антонов между другото изтъква: „Колективизацията естествено беше нужна. Нейните корени са в древната селска община, която селското семейство циментираще. А ние започнахме да я провеждаме твърде бързо и недалновидно и на първо място разрушихме семейството. В колхоза, особено при лош председател, главата на семейството се оказва напълно безправен, не знаеше как да го прехрани. Оттук идва стопанският и морален ущърб, нанесен на семейството. Оттук е стремежът на селянина да се избави от многото гърла, да изпрати децата си в града с надеждата, че те някак си ще се подредят. Всичко тръгна с краката нагоре.“

От своя страна и Валентин Распутин изтъква, че писателите не бива да се страхуват и да скриват истината „и да не дават определена оценка на колективизацията“. Защото „грешките бяха не следствие на системата, а на нейното разрушаване, не акт на необходимостта, а акт на противозаконността по отношение на селячеството“. Според Распутин най-добрата част от селяните пострадала от този произвол, а „с тази част, която провеждаше произвола и у която са останали приятни спомени за него, можем да не се съобразяваме. Само в случай, че отделим доброто от лошото и дадем на едното и другото справедлива оценка, ще успеем да направим необходимото очистване и поправяне.“ Щом премълчаването на тези слабости продължава, значи, че си остават и „запасните позиции за отстъпление“. За да подчертае цялата сериозност на този проблем, Распутин си служи с пример от военното изкуство: „Дмитрий Донски, извеждайки войската си на Куликово поле, наредил да се махнат мостовете — или победа, или смърт. Нямамо накъде да се отстъпва. Сега за нашето общество настана същото решително време. Премълчаването, както метастазите, може да доведе до нова лъжа, а нашето нравствено здраве няма да стигне да преодолеем тази нова лъжа.“

Романът на Ивайло Петров идва да отговори на потребността за нравствено очистване на нашето общество от грешките, допуснати при колективизацията на селското стопанство. Тъкмо защото той не се задоволи с разкриването на полуистините за колективизацията, а отрази цялата истина, този роман по думите на Ал. Спиридонов се превърна в „любим на хилядите читатели“. Според Спиридонов романът „звучи толкова жизнерадостно и жизнеутвърждаващо“, защото в него се утвърждава нашето социалистическо съвремие от позициите на нашия естетически идеал. „Едва ли има по-силна и по-действена вяра в хуманните начала на нашето днес от бичуващата вяра: бичуваща недъзи — минали и днешни, предпазваща ни от тяхното рецидивизиране.“

Почти всички ценители на таланта на Ивайло Петров подчертават, че неговото цялостно развитие като писател съвсем логически го е довело до създаването на „Хайка за вълци“. Дори в известен смисъл този роман е продължение на „Мъртво вълнение“ — същата идея, някои от героите са същите, същите социални конфликти, много от детайлите са сходни в двете произведения. Но когато навлезем в развитието на действието на „Хайка за вълци“, виждаме колко се е развил и израснал талантът на Ивайло Петров, как уверено навлиза той в дълбочината на процесите, които настъпиха в нашата селска действителност, колко убедителни са неговите герои и драмата, която преживяват, как съдбовни са последствията за целия ни живот.

ХАРАКТЕР НА РОМАНА

Още с първите редове на „Хайка за вълци“ Ивайло Петров ни въвежда в самия поток на събитията и до края на романа ни държи в напрежение: „По онова време процесът на тъй наречената индустриална миграция бе завършил успешно и в моето

село останаха на доизживяване само възрастни и престарели хора. Най-младите бяха над петдесет, тъй че и процесът на ражданията бе приключил успешно. От седем години в селото се бе родило едно дете, на тракториста, и той бе преселник“.

С комката на домашните вина Ивайло Петров овладява нишката на разказа, уверено навлиза в сложната плетеница на събитията, преодолява острите конфликти на героите. Събитията, които описва, макар вече отминали, за автора не са загубили яркостта и жизнеността си.

Романът е изграден от пет глави, всяка от която представлява самостоятелна част, защото в тях се разкрива съдбата на отделните му герои. Тази относителна завършеност на отделните части на романа даде възможност в първото му издание (1982) да излезат три от главите: „Калчо Станев, по прякор Солен Калчо или Тропки“, „Жендо Иванов — Хайдутина“ и „Киро Джелебов Върви на майната си“. При второто издание на романа Ивайло Петров включи още две глави: „Николин Миялков Рогълото и Иван Шибилев Пенкелера“ и „Стоян Кралев Краleshвили (Из записките на Илко Кралев“).

Около тези основни глави Ивайло Петров умело организира жизнения материал, представя личната и семейната драма на героите си. Той прави всеки елемент на разказа зависим от централната идея, която иска да реши. Сходните глави се насочват към един център, към една пресечна точка и в случая тази точка е преминаването на частните форми на селското стопанство в кооперативна собственост. Заглавието на отделните глави служи като композиционен принцип, въз основа на който отделните части на романа вътрешно се свързват.

... И така в едно „забравено от света село“ селяните поемат своя „старт към живота“. В това забутано село, със старите прогнани домове, се запознаваме с портретите на вече забравени хора, потъмнели и направшени от времето, които ни завладяват с двойно чувство: векове наред цели пластове от цивилизацията са минавали покрай тях и са ги оставили незасегнати, но въпреки това са ни близки тези далечни хора. Чрез героите на романа започваме да усещаме своето минало, чувствуваме нишката, която ни свързва с тях, усещаме необходимостта отново да ги открием за себе си, отново да ги познаем, да проверим себе си чрез тях, да видим откъде сме дошли и накъде вървим, какво сме придобили и какво сме загубили. Така пред нашия поглед един след друг се появяват основните герои на романа Солен Калчо, Жендо Хайдутина, Николин Миялков, Иван Шибилев, Стоян Кралев и Киро Джелебов. . .

Всеки от тези герои си има своя лична съдба и свой начин на живот, всеки от тях се е борил за „своето“, но ето че започва социалистическото преустройство на селското стопанство на кооперативни начала, което в една или друга форма въвлича всички обитатели на селото, поражда у тях непознати дотогава чувства и преживявания, изцяло променя дотогавашното им битие. Отначало се води „подземна“ борба, борба на нерви и издръжливост, която ни е добре позната от „Мъртво вълнение“, после сблъскванията между отделните герои стават открити и прерастват в остри социални конфликти, от чиито решения зависи бъдещето на нашето село.

Може да се каже, че още отначало романът „Хайка за вълци“ ни завладява с правдивостта на историческите събития и остротата на драмата, която преживяват героите му. Неговата сила е в това, че авторът не оставя задни вратички за отстъпление, не замазва противоречията, а ги разкрива в цялата им дълбочина. Авторът така умело ни ангажира вътрешно, че заедно с него започваме да съпреживяваме драмата на неговите герои и в тяхно лице откриваме близки и познати черти. За да направи по-убедителен един такъв герой като Жендо Хайдутина, Ивайло Петров направо въвежда в романа си исторически сцени, които са свързани с действията на Дочо Михайлов. За да придаде по-голяма достоверност на своите герои Солен Калчо и Киро Джелебов, той споменава за дейността на Никола Петков като водач на селската опозиция. Когато Иван Шибилев заминава за Варна и попада в театъра, среща и името на Боян Дановски. На фона на авторовото изложение тези сцени се възприемат не като литература, а като документални записки. Картината на сел-

ските нрави е изпълнена с маса занимателни епизоди, взети направо от живота. Но независимо от историческата правдивост на автора, която аз непрекъснато ще хвала и отбелязвам, се чувствава твърде силно неговата пристрастност към отделните герои, както най-често бива с хора, които искат да нанесат замисления удар: възхвалява на едно и сатира към друго. При всички обстоятелства вроденият реализъм на таланта на Ивайло Петров винаги взема връх.

В романа е нарушено обикновеното течение на живота, той е наситен с изключителни сцени и интриги. В него има много „подводни течения“, забелязва се едно подчертано търсене на истината. Ивайло Петров не се страхува от писателските трудности и нарочно създава такива колизии, които засилват напрежението. Когато се сблъскват Стоян Кралев и Иван Шибилев, или Стоян Кралев и Киро Джебелов, вие чувствувате, че това вече е предел на човешките възможности, че по-нататък не може да се отиде, че зад тях е пъкълът, който ще ги погълне. Основните противоречия в селската действителност, неведнъж ставали обект за изобразяване от толкова много наши белетристи, са разкрити докрай, конфликтите между отделните герои са показани, душевните им терзания — изобразени в цялата им острота — нищо не е смекчено, нищо не е премълчано. Едва сме преживели едно напрегнато положение със сватбата на дъщерята на Солен Калчо, задава се друго, още по-напрегнато — любовта на Иван Шибилев с Мона. От време на време авторът ни забавлява с пикантните сцени в чифлика на Деветаков, позволява ни да си поемем дъх и си починем, след това следва още по-голямо напрежение около самоубийството на Деветаков или около конфликтите между Стоян Кралев и Иван Шибилев. Ивайло Петров поставя героите си не само при изключителни обстоятелства, но понякога и в твърде конфузни положения, непрекъснато засилва жизнените перипетии, през които преминават. „Змиевидната“ интрига на романа се вие, на всяка стъпка следват изненадващи и неочаквани събития, преплитат се психологически ситуации, житейски авантюри и скандали.

Да се проследи историята на възникването на „Хайка за вълци“ е във висша степен интересна задача, но тя никак не е лека. За да се изгради един толкова обемен роман, колко подходи е трябвало да се изпробват, колко труд да се вложи, колко време е нужно, за да може авторът да свикне със своите герои, да се вживее в тяхната съдба, да възприеме техния начин на живот, да свикне с езика им. Както започването, така и завършването на един такъв роман никак не е лесно, защото авторът може да се окаже повлечен от течението на събитията, да не успее да овладее жизнения материал и по такъв начин грижливо изгражданата композиция изведнъж да рухне. Когато излезе първото издание на романа, авторът бе обозначил публикуваните три глави като първа част, която завършваше с главата за Киро Джебелов. Когато излезе второто издание на романа, тази глава се оказа логически завършек на цялото произведение, което бе уплътнено с още две части. Очевидно изграждането на този сложен роман до последния момент е измъчвало автора му.

Аз сега нямам намерение да поглеждам през рамото на Ивайло Петров, да надниквам в неговите архиви, за да проследя възникването и изграждането на този роман. Още повече, че самият автор се ужасява при всеки опит да се погледне в неговите чернови и се проследи творческият му процес. Лично на мене Ивайло Петров е казал, че иска да напише едно документално произведение за изграждането на текезетата в нашата страна, като се опира на някои записки на участници и съвременници на това събитие. Както ще видим след малко, това му намерение много ще затрудни нашата критика, когато се опитва да определи характера на романа. В едно съм сигурен: че първоначално Ивайло Петров е нямал намерение да създава роман, а нещо от рода на „Объркани записки“, в които на документална основа да проследи съдбата на някои селяни след влизането им в селското стопанство. В процеса на работата той е трябвало да установи вътрешен контакт със своите герои, а този контакт за писателя е много сложен и интимен. По такъв начин първоначалните намерения на автора се променят както в смисъл на жанрова характеристика, така и в

смисъл на обемност на съдържанието. Несъмнено развитието на действието в романа „своеволно“ е теглило автора натам, накъдето пожелае. Героите, които изгражда в романа си, не само имат своя воля, която му налагат, но и свое честолюбие, което винаги превзхожда честолюбието на автора. В известен смисъл те го принуждават да им се подчини и да ги представи такива, каквито са били в действителност.

Във всеки случай за един такъв роман са нужни събития, които авторът да е преживял със своя народ, събития, съзрели в неговото съзнание. Понеже всичко това го има в „Хайка за вълци“, той се чете с лекота и ние не усещаме обема му. Ивайло Петров на практика вълпява максимата на Достоевски, че най-добрата книга, каквато и да е тя и както и да се трактува, трябва да бъде занимателна.

Затова всичко в романа „Хайка за вълци“ ни завладява: интересните герои, острото сближаване на характерите, философските размисли, комичните детайли, езикът. В процеса на четенето вниманието на читателите не се изморява, то расте заедно с разгръщането на фабулата. Увлечени сме не само от приключенията на героите, но и от личността на разказвача, която е не по-малко интересна. Ивайло Петров не се крие зад своите герои, той стои редом с тях, участвава в описваните събития, вмъква се в тяхните разговори, споделя трудностите и отговорностите им. При това не е необходимо да се съпоставя авторското участие с истинската биография на писателя, той като герой на романа проявява своя характер, но се включва в друга художествена система. В този смисъл неговата автобиографичност започва да „работи“ не само като първоизточник на сведения, но да изпълнява и функцията на конструктор и организатор на жизнения материал. Авторското „аз“ помага да се събират сложните и преплитачи се нишки на действащите лица.

Заедно с това Ивайло Петров добре знае, че отделните факти и събития, колкото и да са интересни, не са в състояние да представят пълната картина на живота. Затова голяма грешка ще допуснат ония, които си мислят, че само образи като Иван Шибилев понасят преувеличения и хиперболи, а такива като Киро Желебов са изградени изключително на документална основа. Ивайло Петров е открил за себе си правилото, че обективните факти и историческите явления най-лесно се поддават на преувеличения и тъкмо тогава могат да се възприемат като напълно реални. В „Хайка за вълци“ той декларира, че е тръгнал от някакви записки (това може да е така, но може и да не е), т. е. предварително създава илюзията, че неговите герои действително са съществували, че не са измислени и съчинени; но, стъпил здраво на този жизнен материал, не се ограничава с него, а дава пълен простор на въображението си. На едно място той уж се позовава на записките на Илко Кралев, но всъщност ние имаме работа с псевдозаписки и това е една своеобразна мимикрия, с която авторът иска по косвен път да изложи собствените си възгледи за описваните събития. Както вече знаем, в романа става дума и за исторически личности, в една или друга степен известни на читателите — те са въведени в измислен контекст, но му помагат да очертае границите на изобразяваната епоха.

Колкото се отнася до основните герои на романа, като се започне със Солен Калчо и се свърши със Стоян Кралев, читателят може да знае за тях нещичко от личните си наблюдения, но в романа те заживяват свой живот. Тяхната структура е двойна — те са документално достоверни и художествено уплътнени. Изобщо в изграждането на героите си Ивайло Петров умело се превключва от един регистър в друг — от непосредствено жизнените наблюдения към художествената измислица. Заедно с това той умело въвлеча и самите нас в изобразяваните събития, вътрешно ни ангажира и ние допълваме представяните от него картини със собствени наблюдения, излизайки от личния си жизнен опит. Така непрекъснато „проверяваме“ автора за неговата обективност и правдивост, съгласяваме се или спорим с него, допълваме го или научаваме нещо повече в зависимост от собствените си наблюдения и жизнен опит, а това подсилва занимателната страна на романа. Когато го четях, пред очите ми непрекъснато бяха моите родители и близки, съпоставях преживяванията на героите на романа с техните преживявания, сверявах наблюденията на автора със

своите лични наблюдения, понякога се съгласявах с него, понякога спорех — във всеки случай не ми беше безразлична съдбата на героите му. Всичко това отразява съвременните търсения на романа, които известната съветска авторка Лидия Гинзбург формулира така: „Естетическото качество, разбира се, не отъждествява социалните категории с явленията на изкуството, но поражда между тях съответствия, непосредствено свързани с документалната литература. Документалната литература е промездутъчна степен между естетиката на социалните, историческите, психологическите представи и спецификата на художествената литература.“

Според Лидия Гинзбург романът, както и другите форми и жанрове на литературата в наше време, преживява епоха на „неясни граници“, за което свидетелства именно повишеният интерес към документалността. Тази „неяснота“ на естетическите граници на романа намери отражение в нашумелите дискусии, свързани с критиката на романа, с неговото отричане.

Ако се опитам да обобща основните принципи, от които се е ръководил Ивайло Петров, според мене те са следните: правдивост на художествената идея и занимателност на външната интрига. Изходен момент на романа е идеята — възможно ли е с нехуманни средства да се постигне изграждането на едно хуманно общество. Тази основна идея му служи като основна нишка, около която авторът нанизва многочислените сложни и забъркани отношения на героите. Пъстротата на отделните картини, интриги, детайли придава на романа тази сила на движението и занимателност на формата, които са особено необходими за подхранването на нашето внимание при едно такова епично произведение.

Но най-същественото в случая е друго — Ивайло Петров добре знае, че художествената значимост на романа се определя на първо място от жизнената убедителност на героите. Въпреки привидно разкъсаната композиция на романа отделните му глави не се разпадат, защото се крепят на развитието на отделните герои, а това дава възможност да се съхрани единството на общото впечатление. Въпреки известната несъразмерност на отделните глави, въпреки известната щедрост на автора при въвеждането на допълнителни епизоди и второстепенни сцени романът не загубва своята цялост, вътрешно не се разпада, защото се крепи на единството на неговите герои, на тяхното разположение в романа.

Не е трудно да се забележи, че изграждането на отделните глави е подчинено както на естественото движение на историческите събития, така и на отношенията между героите. Понеже Ивайло Петров на първо място разчита на непосредствения жизнен материал и на естественото развитие на отношенията между героите, не се чувствава изкуствената връзка между частите на романа. В него няма да откриете нито един герой, нито една сцена, които да не се коренят в жизнената реалност, а оттам да не са подчинени на общия замисъл. В романа се преплитат живите късове, взети направо от действителността, с историческите документи — като че ли авторът забравя, че пише художествено произведение. Не само героите са истински, но и писателят е истински като творец на романа.

По такъв начин в творбата откриваме, от една страна, истинска достоверност на събития и герои, душата и плътта на селската действителност, а, от друга страна, е нашето отношение към тях. Ние непрекъснато спорим с автора за степента на неговата правдивост и достоверност, за позицията, която заемат той и героите му в един или друг случай. В този спор с автора и неговите герои като че ли се проверяват вътрешната сила на романа, устойчивостта на героите, художествената им убедителност, познавателната функция на романа. Ивайло Петров, от една страна, се стреми да документира събитията, които изобразява, и не скрива това желание, от друга страна, още от първите страници на романа ни става ясно, че и самият автор участва в събитията, че в драмата, която преживяват неговите герои, той е вложил много нещо от самия себе си. Не е възможно толкова отвърте да познава боледуването на Солен Калчо, Жендо Хайдутина и Киро Джелебов, без сам да е преболедувал преживените от тях събития. Във всеки случай той излиза преди всичко от собствени наблюдения,

което се потвърждава от личната му причастност към съдбата на героите. В романа си Ивайло Петров не се занимава с проповедничество, не излиза от позицията на учител и апостол, а приема ролята на обикновен мирянин, който живее с хората и разказва за техните преживявания.

В процеса на работата, а може би принуден от жизнения материал, Ивайло Петров идва до убеждението за необходимостта от освобождаване на произведението от всякакви стеснителни канони, създава един „свободен“ роман, изпълнен с конфликти и напрежение, които трудно могат да се поберат в някакви рамки. Това помага на автора да разкрие цялата пълнота на своята идея за света, живота и човека. Силата на творбата е както в историческата ѝ правдивост, така и в жизнеността на героите ѝ. Нейната композиция не е израз на някакви формални хитрости, а се определя от разгръщането на фабулата.

В романа се откроява една тенденция, чиито корени трябва да търсим в българската национална традиция, стимулирана от конкретния исторически момент: отразяване на истината и отказ от регламентираната гражданственост в решимостта на автора да говори за неудобното и нелицеприятното. Тук трябва да се добави и опитът на световната романова традиция, отразяваща живота в неговата пълнота. Не на последно място са търсенията и опитът на съветските белетристи през последните десетилетия в областта на „селската тема“.

По такъв начин в жанровата структура на романа „Хайка за вълци“ се преплитат традицията със съвремеността, миналото с настоящето, реалността с фантазията, жизнената правда с мита. Затова духовната „феноменология“ на романа не може да се поддаде на линеен обзор и с преразказване на отделните му глави. От първите редове на романа, където се поставя въпросът за миграционните процеси, до последната му точка се разкрива пътят, който извървя нашето село при осъществяването на историческия прелом.

Несъмнено големият обем на романа е създал много трудности на Ивайло Петров. Върху него той работи дълги години. Авторът добре съзнава, че за романа е необходимо особен род талант. Защото можеш да бъдеш прекрасен белетрист и да не можеш да създадеш пълноценен роман. Дори може да се изкалъпи мъртъв роман и след това да се правят всякакви опити, за да бъде изправен на краката му: да го съживяваш, да вмъкваш диалози и картини от живота, да съчиняваш любовни сцени, с една дума, да се опитваш да възкресиш умрелите и да заравяш живите. А романът на Ивайло Петров ни поразява със своята естественост и със своята жизнена мощ. Това оказва влияние не само на композицията му, но и на неговия език. Като че ли героите на Ивайло Петров говорят с първите думи и в тяхната първобитна простота има нещо пленително, лъха самото дихание на живота. На него са му чужди писателското притворство, красивата лъжа. Цялото му внимание е съсредоточено в разкриването на правдата за колективизацията на нашето селско стопанство.

Всичко това затрудни нашата критика при определяне характера на романа. „Ех, вярно е, че „Хайка за вълци“ не е „традиционен роман“ — пише Пантелей Зарев. — Пък дали е и роман изобщо по познатата ни схема на сюжета на този жанр? Защото в това произведение на Ивайло Петров са се сплели общият романистичен сюжет с интригуваща завръзка и с широко, епично обхващане на сюжета с цикъл от разкази или със сбор от разширени новели, всяка със свой главен герой, който е свързан с останалия персонаж. Така е изградено цялото произведение. На места книгата е почти мемоарна. Това се усеща с присъствието в първо лице на автора, който е и герой, разказвач, „летописец“.

Какъв може да е жанрът на такава творба: нито роман, нито сборник разкази, нито мемоар, събрала всичко това в своето единство, в сборното и органично представяне на живота. Такива произведения са изключение. Те са продиктувани не от професионалното умение и от традицията, а от живота. Но това е и висша степен на професионализъм, който обогатява литературата ни и я обновява. Това е излизане звън традицията, при което жанрът, използвал и романа, и цикъла от разкази, и

мемоара, става изведнъж нов, самобитен, освежен и естествен в своето дълбоко обхващане на живота. Но какъв е жанрът на „Бай Ганьо“ или „Записки по българските въстания“ или на „Ако можеха да говорят“ на Йовков? И ето сега и на „Хайка за вълци“, творба, която все пак е романистично епично изображение на живота, събрала в себе си още и други жанрови възможности, та и до дневника (изповедта) на личността „летописец“.

Цитирах този голям пасаж от статията на Пантелей Зарев „Второто прочитане“, защото тук явно са доловени „неясните“ граници на романа на Ивайло Петров, вътрешното преливане на различни жанрови структури в него. В статията си „Приветствие с уговорки“ Пенчо Данчев нарича отделните глави на романа „очерци“ очевидно имайки предвид докуменално-летописния му характер. „Фактически пред нас са пет „очерка“ — пише той, — доста свободно и самостоятелно изградени, дори като сюжетна постройка. Това не е типична романа епосна структура, в която „сводовете са така построени, че не може да се забележи къде е ключът“ (Лев Толстой). Според Пенчо Данчев „главите“ на романа са известни корекции биха могли да се оформят като отделни повести. Този очерков строеж е причина за някои слабости на романа — известна разцентрованост, отклоняване по случки, биографични описания, любовни епизоди, запознаване с излишни епизодични герои, като всичко това често няма или почти няма отношение към основната проблематика на романа.“

Очертавайки някои от идеите, които са подтикнали Ивайло Петров да напише своя роман, Чавдар Добрев в статията си „На ръба на времето“, по линията на отрицанието се опитва да определи характера на „Хайка за вълци“ като „какъв не е този роман“. Според него: „Той не е живописно-битов, независимо от превъзходно обрисуваните сцени на народния живот. Не е авантюрен, макар че използва и негови похвати. Не е произведение на романтичен дух. Не е назидателно-тезисен и просветителски, въпреки че не е чужд на амбицията да внушава, да диктува своето послание. Този роман, от друга страна, не е последователно описание на националните нрави. Не е и посветен само на едно-единствено събитие — например кооперирането, колкото и интересът да е съсредоточен към него. Невъзможно е в творбата да се разграничат и обособят темите, като съдържанието се натоваля върху гърба на една от тях.“ Според Чавдар Добрев този роман „би могъл да изглежда и като циклизирано белетристично произведение, ако не присъществуваше толкова споено, вътрешно обособено, зримо олицетворено единството на идеята, събитията и персонажа.“

За да приключи с определянето на характера на романа „Хайка за вълци“, ще спомена и за още една гледна точка. Младият критик Иван Карадочев в статията си „Обратният епос на писателя“, като се опитва дефинитивно да изрази „стиловата типология на романа“, го нарича „ОБРАТЕН ЕПОС“. Неговото основание е следното: „Традиционното епическо романоно произведение, в чиято основа винаги ляга някакво значително историческо събитие с национално или социално значение, е сложна образна система, всички елементи на която са подчинени на задачата да бъдат разкрити движещите сили на събитието в цялата сложност на неговото осъществяване. . . „Хайка за вълци“ е роман, построен на обратния принцип. Големите събития са вече история, решителните промени с всичките им социални последствия са вече извършени и в центъра на изображението са не толкова те, колкото моралните резултати от тях. . . Не отделните съдби се вливат в стихията на историческите събития, а историческите събития се разтварят в личната съдба на героите.“ Съвсем правилно Карадочев не вижда причини това му наблюдение да оспорва историчността на романа и да го отдалечава от епическия роман, защото според него „този композиционен принцип е адекватен на историческата логика“.

Както виждаме, романът на Ивайло Петров може да се разглежда от най-различна гледна точка и всяка от тях да има известни основания. Той може да се разглежда и като „битов“, и като „семеен“, и като „исторически“ роман. В него става дума за една епоха с характерните за нея герои, за чиято съдба внимателно следим до края му не само защото те крият някаква тайна в себе си, а и защото напълно се

сливат с историята на българското село. Ще подчертая, че тези герои са свързани не само с нашето минало, но и с нашето настояще. Историята на преустройството на селското стопанство, разкрита чрез съдбата на тези герои, става по-интимна, ние я възприемаме чрез тяхното лично битие, чрез техните преживявания. Но наблюденията на автора не се ограничават с единичните факти, той навлиза в дълбочината на времето. Заедно с това авторът ни запознава и с материалните основи на бита, с отношенията между бащи и деца. С единия си крак неговите герои са стъпили върху летописа и мемоара, с другия — са измислени и се превръщат в нарицателни типове. Затова не само обикновеният читател, но и квалифицираният критик се затруднява да определи характера на романа.

Към казаното ще добавя, че романът „Хайка за вълци“ е пронизан от хумор, но този дълбок хумор не служи за размиване на читателите, а произтича от психологията на героите и от жизнените ситуации, в които попадат. Неговият хумор се ражда направо от живота и предизвиква не само заразителен смях, но и замислена тъга. Ивайло Петров добре съзнава предимствата на този хумор и умело го използва в произведението си. Трудно можем да забравим това, над което веднъж сме се смели. Независимо от комичните ситуации тонът на разказвача е сериозен и смешното в същото време е и тъжно. Неговите герои са представени някак си артистично скромно, без онази комична сочност, в която биха потънали. Той обича една смешна история да произтича от друга смешна история и при това живо отношение към действителността е невъзможно да бъде спокоен битоопистел. Съвсем непринудено пред нашия поглед застават конкретни лица, слуша се характерен говор. Представени са различни житейски епизоди, уплътняващи повествованието.

Тъкмо затова неговите герои са не само оригинални личности, но и определени представители на онази епоха, която нарекохме „втората революция“. Разбира се, смешно ще бъде, ако се гледа на романа на Ивайло Петров като на опит да се изобрази тази историческа епоха в цялата ѝ пълнота и многообразие. Той си е поставил задачата да покаже как на едно „малко пространство“ от нашата селска действителност се извършва колективизацията и как тази колективизация се отразява върху съдбата на отделните му герои. Ивайло Петров успява да навлезе в дълбочината на този исторически процес, да покаже факторите, които го определят. При смяната на две исторически епохи се появяват характери, които принадлежат на едната и другата — единият им крак е тук, другият им крак — там. Води се борба, сблъскват се различни интереси — интересите на тези, които си отиват в миналото и постепенно отпадат от живота, с интересите на другите, които идват, за да се утвърждават в живота.

Аз нямам намерение да излагам съдържанието на романа — завладяващият интерес, с който се чете той, не може да се изрази с чужди думи. В хода на изложение то ще видим, че има много интриги, групиращи около себе си развързките. Трудно е да се предаде и атмосферата, която ни кара от началото до края на романа да усещаме призрака на неизбежното отмъщение, неизбежния трагичен край, който витае над главите на героите му. Снежната виелица в „Пъклото“ допълва мъчителната атмосфера, дозарежда душевната буря на героите.

Във всеки случай въпреки успеха на романа „Мъртво вълнение“ Ивайло Петров е преценил за себе си, че не си е свършил работата докрай, чувствувал е вътрешната потребност да продължи в това направление, но вече с по-голямо майсторство да отрази съдбата на нашето село в най-новата му история. Без да се опитвам да прогнозирам, аз съм убеден, че той няма да спре дотук. Навярно писателят се вълнува какво е станало със синовете на Жендо Хайдутина и Кири Джелебов, принудени да напуснат селото и да отидат в града. Наистина, какво става с тях? Основателен ли е страхът на родителите им, че те напълно са се отчуждили от селото и никога вече няма да се върнат там? Добрите селяни като Жендо Хайдутина и Кири Джелебов вече доизживяват последните си дни, какво ще стане с нашето село, когато и те си заминат? Впрочем в интервюто си „А дните дотогава?“ на въпроса „Как изглежда мечтаното от вас село?“ Ивайло Петров отговаря: „През последните години

в моя край се забелязва известно оживление в изоставените села. Възрастните прекарват лятото там, за да си отглеждат зеленчуци и птици. Много от тях след пенсионирането си остават да живеят там, между другото и да освободят жилищна площ за младите в града. В някои села се виждат и новопостроени вили. По различни причини, икономически или здравословни, ръждясалите катинари на много изоставени къщи се отключват. В някои села има и малки предприятия, в които работят местните хора. Макар и бавно, този процес изглежда ще продължи.“

Очевидно Ивайло Петров има идея за развитието на нашето село. Според него при бъдещата свръхиндустриализация селото ще се превърне в оазис за почивка, където едни ще живеят, а други ще принуждат да почиват. От само себе си се разбира, че селото ще има всички необходими комуникации, а средствата за комуникация ще бъдат така усъвършенствувани, че те напълно ще задоволяват културните нужди на хората. Това за него е „мечтаното“ село, но дали то ще се развие в това направление, е въпрос на бъдещето.

РАЖДАНЕТО НА ГЕРОИТЕ

Ивайло Петров обича да ни въвежда в задкулисната страна на своето творчество и заедно с това ни помага да видим как се раждат неговите герои.

Когато четем „Объркани записки“, можем да си представим ранните мечти на младия човек, който иска да се измъкне от примитивизма на селската беднота, за да заживее пълноценен духовен живот. Именно тук трябва да отнесем момента, когато Иван Шибилев решава да напусне бащината стряха и да замине за Варна, за да учи и стане цивилизован човек.

Народният израз „беднотата не е порок“ за Ивайло Петров придобива следния смисъл: „Снобизмът на бедния е най-злокачествен“. Иван Шибилев боледува от едно сиромашко честолюбие и прави опит да се изтръгне от всичко, което го заобикаля. Това честолюбие е толкова по-изострено, колкото по-талантлив и силен е човекът. Иван Шибилев е бил лишен от духовната храна, с която са закърмени градските деца, и затова иска непрекъснато да се самоутвърждава в света, да се самодоказва като личност и да изпробва силите си в различни поприща. Според мене при изграждането на този герой Ивайло Петров е вложил много от себе си.

Но не само при изграждането на Иван Шибилев Ивайло Петров е вложил много нещо от себе си, а и в такива герои като Илко Кралев, Ал. Пашов, както и във всички останали в „Хайка за вълци“. Личността на писателя се отразява във вътрешното единство между духовния свят на неговите герои и техните постъпки. Всички те се подчиняват на нравствени правила, които се диктуват от тяхната съвест, а това ги прави почтени хора. Те не мислят по един начин и не постъпват по друг начин. Тяхното цялостно поведение е следствие на начина им на живот, то се диктува от тяхната вътрешна природа. Те не са раздвоени личности, не са изтерзани от остри духовни противоречия и знаят какво искат от живота. Трябва добре да познаваш Ивайло Петров, да се настроиш на неговата нравствена вълна, за да разбереш, че само той е можел да създаде такива образи като Жендо Хайдутина, Киро Джелебов и Стоян Кралев. Само човек, който е въоръжен с удивително търпение в отношението си към останалите хора, който иска да разбере вътрешните причини за техните постъпки, да проникне в корените на тяхните подбуди, може да създаде герои с толкова противоположни, но ярки характери. Ивайло Петров не съди своите герои, като застава над тях, а ги разкрива такива, каквито са в действителност.

Когато четем „Объркани записки“, придобиваме една по-конкретна представа как използва жизнения материал, как умело го въвежда в произведенията си без художествени деформации. Веднъж той се отбива в Дома на журналистите във Варна и там среща случайно своя съселянин Нанко, с когото не се е виждал отдавна. По-неже са връстници, както бива в такива случаи, те си припомнят сума неща от детски-

те години, говорят за големите промени, настъпили в живота им, за жената и за децата. „Наредих децата, взех си и едно местенце да го чопля на стари години, какво повече?“ — му казва Нанко преди раздялата.

Тази съвсем случайна среща кара Ивайло Петров да си спомни за житието-битието на своя съселанин, което прилича на съдбата на неговите герои от „Мъртво вълнение“ и „Хайка за вълци“. Нанкови били четирима братя, най-големият почина рано, вторият става заврян зет. Нанко се оженва още преди да отиде войник, след като се връща от казармата, взема дела си от къщата, два вола и десетина декара земя, булката му донеса още няколко декара и четири-пет овце, той изгражда свой дом и започва да се грижи за семейството си. Тъкмо при това положение го заварва революцията, но той продължава като Тодор Догана и Киро Джелебов да си гледа работата, като че ли нищо около него не се е променило. Едва когато идва времето да се кооперира земята, Нанко се стресва като от дълбок сън, оглежда се наоколо и казва същите думи, каквито повтарят вече познатите ни герои: „А, че как тъй ще си дам земята!“ Нанко принадлежи към „болната част на селото“, той остава отвън, за да си „помисли“ и да се мятат като риба на сухо. Утешава се с надеждата, че като отлага, бурята ще премине покрай него. Други влизат в стопанството, но години наред живеят като „сомнамбули“; макар природно да изглеждат спокойни и уравновесени, земята се клати под краката им и те вървят като по възен мост над дълбока пропаст, без да знаят как ще стигнат до отсрещния бряг.

Това Ивайло Петров го пише, преди да създаде романа „Хайка за вълци“. Той съвсем сбито разкрива драмата на бъдещите си герои. Ние разбираме колко силно го вълнува съдбата на тези хора и когато след време ги среща, той подробно ги разпитва и се убеждава, че са „придобили други очи за света, други вкусове и навици“. Те споделят с него някогашната си трагедия, говорят за себе си с присъщата за българина самоирония и хумор: „Какви въртоглави шилета бяхме, майка му стара!“

Независимо от това, че са преболеждали сътресението, в душата им писателят долавя някаква утайка, която едва ли ще могат да очистят до края на живота си. Когато Ивайло Петров пита Нанко дали си е ходил на село, той му се ухилива „като човек, измъкнал се едва ли не от някакъв капан“: — „Кво ша правя в тая дивотия! Ходих преди седем-осем години, и да ти кажа, хвана ме съклет, та едва изтърпях един ден и една нощ. Мани го туй пусто село!“

А в онова далечно време Нанко всеки ден ходел при Ивайло Петров с бледо лице и пламнали скули — „ту натарален и готов да къса живо месо, ту омекнал като печен праз“: „Комшу, казвай, сега накъде? — Право в текезесето“ — му отвръща той. „Учен човек си, дошъл съм при тебе за ум и разум, а ти ме хвърляш на вълка в устата!“, „Няма друг път, където и да ходиш, каквото и да правиш, пак там ще стигнеш.“ — „Лесно ви е на вас, учените, очите ви в градищата, оттам ще си вадите хляба, а ние да си дадем земята и да легнем да умрем!“

Като четем тези записки на Ивайло Петров, не е трудно да разберем на какво се дължи жизнената убедителност, с която ни завладява романът му „Хайка за вълци“. Всеки читател ще си спомни картината, когато той като „агитатор“ отива в дома на Киро Джелебов и с мисионерска търпеливост го убеждава в предимствата на кооперативното стопанство, а добрият стопанин като Нанко се колебае и мятат като риба на сухо: „Няма как да не стане. . . Иначе каква революция ще бъде! Само трябваше да се почака малко, та хората да се посъвземат. Сега те са стреснати като от сън. Гледат с отворени очи и не виждат какво става около тях. Та така, горе главата и си остани със здраве!“ Спомням си и репликата на Солен Калчо, който не е от „мъчните селяни“: „И туй ще стане, като му дойде времето, ще стане, бди рахат!“ Но ние си спомняме и за жалбата на Жендо Хайдутина, че неговият син Койчо, „дето толкоз залягаше за земята от сутрин до вечер и за една бразда беше готов да се бие, сега ми приказва тъй, сякаш от небето с кошница беше спуснат в туй село“. Той не може да си обясни как е възможно собственият му син да се отчужди толкова много от земята и бащиното огнище: „Да бяха ми казали, че на човек може толкоз да му отмилее род-

ното място, нямаше да го повярвам. Стои като на тръни, окото му на нищо не се спира, сякаш не се е пръкнал тука, сякаш не е орал и копал тази земя. Разправям му кое как върви тука при нас, той уж слуша, ама виждам, че акълът му другаде.“

Както виждаме, героите на Ивайло Петров са изтръгнати направо от живота и този факт е толкова безспорен, че не си струва да се подкрепя с допълнителни примери. Заедно с това романът „Хайка за вълци“ е изграден от множество характерни подробности и жизнени ситуации, които не е възможно да се измислят. Ивайло Петров има изострен вкус към живота и в процеса на художествената „деформация“ успява да съхрани своите наблюдения. Неговата творба е изпълнена с неподправени късове от действителността, които някак си артистично свободно са включени в нея, като че ли забравяйки, че авторът пише художествено произведение. Той се старее всячески да подчертае безизкуствеността на своите герои, непрекъснато внушава, че става дума за необработени човешки документи. Затова обича и записките като форма на изложение. Самият той като автор непрекъснато присъства в повествованието и като герой, т. е. непосредствено свидетелства за случилите се събития.

Тази „надлитературност“, или ако щете, „извънлитературност“ на романа е, разбира се, само външна видимост. Само похват, който се опира на следната закономерност: пренебрегвайки традиционната повествователност и опирайки се на делнично-неподправеното, неукрасеното, ъгловатото, той предоставя на своите герои сами да разкриват себе си и да се утвърждават такива, каквито са в действителност.

ПРЕДСТАВЯНЕ НА ГЕРОИТЕ

Интересен момент в романа на Ивайло Петров е първоначалното запознаване с героите му. Отначало ги виждаме събрани в кръчмата да се „комкат“, след това се срещат на сватба в дома на Солен Калчо, когато дъщеря му Радка се жени за Койчо, сина на Жендо Хайдутина. Повествованието се води от автора, той се отъждествява с разказвача. Редом с обективно-изобразителната експозиция, когато героите сами се представят чрез действията и поведението си, съществува и субективно-психологическа, при която авторът като разказвач коментира техните постъпки и е един от героите.

Още с въстъпителните думи на романа Ивайло Петров предлага някои предварителни сведения за героите си. Тогава ние за първи път се срещаме със Солен Калчо и началната ни представа за него е, че е „най-добрият дегустатор“. Запознаваме се и с Иван Шибилев, който е най-интелигентен измежду дегустаторите и с калиграфската си ръка изписва лозунга: „Социализмът и алкохолът се мразят като куче и котка, но живеят под един покрив.“ После пред погледа ни се мяркат Жендо Хайдутина, Николин Миялков, Киро Желебов. . .

След това предварително запознаване следва и подробна характеристика, която се възгръща в отделните глави на романа.

Отначало ние възприемаме героите на „Хайка за вълци“ в едно социално цяло — всички те се събират да се „комкат“ в селската кръчма и никак не е странно, че на масата се оказват шестимата селяни, с които авторът впоследствие подробно ще ни запознае. Подтикнати от някаква вътрешна сила, те като че ли предварително се наговарят да се съберат в кръчмата, а след това да си отидат по домовете и вземат пушките, за да тръгнат на хайката за вълци. Сведенията за тях са все още твърде оскъдни, те опитват виното един след друг, но ние смътно усещаме, че между тях става нещо особено, че зрее някаква драма, защото олисялото чело на Жендо Хайдутина е много бледо, а очите на Солен Калчо са влажни и възбудени. Последният не издържа напрежението, което става мъчително, закрива очите си с длани и от устата му се изтръгва някакво диво, покъртително стенание:

— Ммааах!

Очевидно този човек е преживял някаква тежка драма, нервите му не издържат и неговите гърди издават животинско стениание, което ни кара да бъдем нащрек и да очакваме нещо сериозно и съдбоносно.

При представянето на героите в „Хайка за вълци“ голяма роля играят и прякорите, които, както изтъква авторът, понякога са твърде конфузни. В селото имало няколко зевека, чието призвание било да измислят прякори, предаващи се от поколение на поколение, така че не остава нито един човек без прякор, а някои имат по два и по три, за делник и за празник. Дотам се стига, че дори и домашните животни носят прякорите на стопаните си. Прякорът служи, така да се каже, като подстъп за проникване в света на героя, за неговата идентификация, той е формулата, която разкрива вътрешната същност на човека. После в отделните глави на романа Ивайло Петров подробно говори защо Калчо Стоянов е по прякор Солен Калчо или Троцки, защо Жендо Иванов го наричат Хайдутина, защо Киро Джелебов е станал Върви наймайната си, Стоян Кралев — Кралешвили, а Иван Шибилев са нарекли Пенкелера. С други думи, той обяснява дадения герой чрез формулата, неговата вътрешна характеристика трябва да съвпадне с етикета и постъпките да бъдат в унисон с вътрешната му характеристика.

След най-общото представяне на героите следва и по-близкото запознаване с тях: „Ще се опитам да ви представя шестимата поотделно и ще започна с него, защото той даде повод да тръгнат в това никакво време да дирят вълци“ — така започва първата глава, посветена на Солен Калчо. Ето го и самото представяне: „Солен Калчо преди години бе патентованият пъдар на селските лозя. Носеше бозова войнишка униформа, с фуражка без кокарда, нахлупена до веждите му зиме и лете, носеше и паласки с портупей, бели навои и манхилера на рамо. . .“

Веднага след това следва и класовата характеристика на героя, от която разбираме защо е наречен Троцки: „Иван Шибилев бе прочел някъде, макар и с голямо закъснение, че военен министър на Русия след революцията бил някой си Троцки, и нарече униформения пъдар Троцки.“

За да няма никакво съмнение относно сведенията, които предлага, авторът се представя като непосредствен свидетел, споделяйки, че със семейството на Троцки ги свързвало някакво роднинство и голяма част от полската работа вършели заедно. Авторът вече се явява като герой, който ще ни предложи допълнителни сведения за Солен Калчо. От тях ние разбираме, че той е баща на три дъщери, че не е от най-работливите и вместо да копае и жъне, предпочитал да се излежава в колибата си. Постепенно авторът доизгражда портрета на героя си, представяйки го и от гледна точка на останалите герои на романа и по такъв начин успява да създаде един от най-сполучливите образи не само в романа, но и в нашата съвременна белетристика.

Героите на „Хайка за вълци“ преживяват не само вътрешно развитие, което иманентно е запрограмирано в тяхната природна и социална същност. В случая ние имаме работа с обемен роман, създаван в продължение на години, а това не може да не се отрази върху изграждането на образите. В различните глави авторът пренася героите си от едно поле на човешка дейност в друго поле и е съвсем естествено те да променят своя облик. По един начин се представя Иван Шибилев на сватбата на Радка и Койчо, по друг начин го виждаме като антипод на Стоян Кралев, по трети начин се разкрива той като влюбен в Мона, жената на Николин Миялков Рогьото, съвсем друг ни изглежда като художник и т. н. От една страна, героите на романа се разкриват като социални същества, с отношението си към земята и семейството, от друга страна ги виждаме, когато при тях отиват „агитаторите“, и следим реакциите им.

Всеки от героите на Ивайло Петров има своя лична биография, носи със себе си свят, който се отличава от света на останалите, всеки си е „башка луд“ и се бори за своето, а това значи, че имаме работа с определени художествени индивидуалности, различни от останалите. Тяхната вътрешна биография се пречупва на фона на голямото историческо събитие, кулминира в това събитие и те се превръщат в герои на

една преходна епоха, всеки преживял я по свой начин. Тези герои не са естетическа абстракция, а представляват конкретно историческо явление. Те не могат да се сведат към някакъв частен и единичен случай, а обладават разширено символично значение, т. е. представляват типове, изразяващи определена идея. Тъкмо затова Ивайло Петров много се дразни, когато го питат дали неговите герои имат прототипове и ни отправя да ги търсим из цяла Добруджа, а оттам и из цялата страна. За по-голяма пълнота на тяхното представяне авторът разчита не само на частни наблюдения, не само на битовата характеристика, а навлиза в тяхната нравствена, психологическа, културно-историческа същност, разкривайки цялостното им световъзприятие. Тяхната вътрешна експозиция в романа е многопосочна, многопластова, многостепенна и в същото време е твърде детайлизирана и уплътнена. Това е експозиция, която се опира преди всичко на вътрешната логика на характерите, разкрити на фона на едно голямо събитие, без, разбира се, да се избягват и авторските наблюдения и коментари.

Най-силната страна на таланта на Ивайло Петров е тази, че неговите герои не позират пред нас, за да ни харесат, а живеят свой собствен живот и никак не се интересуват дали ще ги приемем такива, каквито са, или няма да ги приемем. Без да усетим, ние навлизаме в тяхното царство, започваме да съпреживяваме тяхната съдба, вземаме участие в радостите и страданията им и когато се разделяме с тях, разделяме се вече като с приятели или с врагове, но в никакъв случай не с безразличие.

Това се отнася не само за главните герои на романа, но и за по-второстепенните лица, които се мъркат тук-там в него, за да уплътнят картината на селските нрави. Аз никога няма да забравя портретната характеристика на дядо Мацко, който напомня за дядо Шукар от „Разораната целина“ на Шолохов: „Дядо Мацко не приличаше на котарак, имаше продълговато лице с хлътнаги бузи, присвити очички, потулени като мишлета изпод веждите, сиви, подрязани до горната устна мустачки и Николин си помисли, че са му лепнали прякора съвсем случайно, ако, разбира се, нямаше нещо котешко в характера му.“

Това е направо портрет от натура, който веднага се запомня и се отпечатва в съзнанието ни.

Външният вид на героите му се обогатява с техните характерни жестове, със смяната на израженията на лицата им и ние започваме да ги възприемаме като реални същества, както е фелдфебел Чаков: „Той бе над седемдесетгодишен, със сплескано като бъклица лице, много здрав и енергичен за годините си. Ходеше с равна твърда стъпка, сякаш отмерваше такта на полковата музика, само че войнишкият му чар никак нелепо се разгоряваше от нервен тик — събираше трите пръста на дясната си ръка и ги наплюваше няколко пъти. Това наплюване на пръстите можеше да бъде, разбира се, и навик, придобит от майчинските му грижи за войниците. Носеше тъмно сако от боядисан войнишки плат, бозов брич и високи ботуши, чийто мирис на вакса оскверняваше домашното благоухание на манджа и празнична радост. Той бе запазил казармените си навици не само в облеклото и поведението си, но и в жаргона си. Когато започваше да се храни, извикваше като в ротна столова: „Почвай!“ при ставане — „стани“, при тръгване — „ходом“.

Само човек, който отблизо познава фелдфебелите, т. е. който е служил в старата казарма, може да създаде такъв образ. Когато се „запознах“ с фелдфебел Чаков, аз напълно повярвах на Ивайло Петров, че в казармата е видял как ротният командир кара няколко момчета да ядат въшки, за да ги научи на ред и чистота, и особено на неговото признание: „Бит съм нееднократно от разни фелдфебели и в казармата, и вън от нея, и то по най-оригинален начин, без всякакъв шаблон.“

Когато четем творбата, изпитваме чувството, че е достатъчно Ивайло Петров да тропне с крак и ето, хоп, ще се появи нов герой със звучно име. Той може да бъде Янко Убиймайка, Ганчо Дрисъка, Пиклив Георги, Сопол Иван, дядо Ради Паднигашко. Като че ли авторът се извинява на читателите, че не може да им обърне спе-

циално внимание, колкото и да го заслужават те. Неговите усилия са насочени да проследи съдбата на основните герои, но съдържанието на романа не се изчерпва с тях, читателят се натъква на редица интересни и правдиви епизодични образи, проникнати с нравствен и исторически смисъл. В него се преплитат нишките на различни и на пръв поглед далечни един на друг хора, но, веднъж попаднали в света на селските интриги и конфликти, те трудно могат да се измъкнат. И това не е просто външна техника за оживяване на отделните епизоди, това не е изкуствено търсене на интриги, не, героите на романа вътрешно се привличат един с друг, те като че ли са намагнетизирани един за друг и всеки търси другия на кръстопътищата на живота; затова няма защо да се учудваме, че в края на краищата те се оказват заедно в хайката за вълци. В техния живот няма паралелни линии, всички са зависими един от друг.

С осанката, погледа, движението на лицето, гласа героите на „Хайка за вълци“ излизат пред нас с цялата пълнота на човешката си природа. Тъкмо затова ние сме убедени, че хора като Солен Калчо или Киро Джелебов са съществували. Те са живели и са оставили за себе си живи спомени, дори на нас ни се струва, че те и сега са живи. Несъзнателно цитираме техните думи, като че ли виждаме насочените им към нас очи, виждаме загорелите от слънцето лица, усещаме коравите им ръце, жестовете им. Възприемаме ги буквално такива, каквито са — като че ли това са хора от кръв и плът, истински живи хора. Нима Иван Шибилев не е съществувал никога? Нима Жендо Хайдутина е някаква фантазия?

Затова, когато веднъж попитах Ивайло Петров кой е любимият му герой, той ми отговори: „Нямам любими герои, всички са ми еднакво скъпи!“ Този отговор никак не е случаен. Той взема героите си от живота и те са му еднакво скъпи, защото са еднакво реални. Може би това е субективно мнение, но на мене ми се струва, че той ревнува своите герои и иска те да бъдат еднакво харесвани. Затова не може да предпочита един за сметка на други — всеки от тях доказва правото си на съществуване. Когато четем „Хайка за вълци“, непрекъснато изпитваме чувството, че ето го най-сетне героят, когото най-много обича, защото усещаме страстното желание на автора да го доближи до нас, разкривайки жизненото му битие и човешката му същност. После обаче се появява друг негов герой и започваме да мислим пак същото. Ние буквално ги възприемаме като живи същества и в тяхно лице откриваме познати черти. Кой от нас не се е сблъскавал със Стоян Кралешвили, кой не е усещал здравината на неговите юмруци? Добре познаваме и Иван Шибилев — увличащ се и търсец артист, благороден и независим дух, който не може да намери място в живота и разпилява на вятъра дарбите си. Добър познат ни е и Киро Джелебов, упорит и непреклонен селянин, който носи със себе си традиционните нравствени добродетели на селския труженик.